

TARZYCJUSZ BULIŃSKI 

MARIUSZ KAIRSKI 

Uniwersytet Gdański

Słowo wstępne

Oddajemy do rąk Czytelników tom piąty *Etnografii* dedykowany Profesorowi Wojciechowi Bębnowi z okazji siedemdziesięciolecia Jego urodzin. Profesor jest postacią wyjątkową w środowisku polskich antropologów. Po pierwsze, jest najwybitniejszym polskim badaczem ludów Oceanii i Australii od czasów Bronisława Malinowskiego. Wojciech Bęben dysponuje ogromnym doświadczeniem terenowym. Prowadził badania etnograficzne wśród różnych ludów tego obszaru łącznie prawie 30 lat. Do tej pory wydał sześć dużych monografii, które nawiązują do klasycznych dzieł Malinowskiego zarówno różnorodnością tematyczną, jak i stylem oraz ujęciem problematyki (zob. Bęben 2004, 2006, 2012, 2015, 2016, 2019). Po drugie, Profesor należy do tych antropologów, którzy potrafią oddzielić działalność naukową od działalności duszpasterskiej. Wiele lat pracował wśród ludów tubylczych żyjących w trudno dostępnych regionach Nowej Gwinei, wśród Aborygenów australijskich czy Wyspiarzy Cieśniny Torresa, prowadząc w tym samym czasie wśród nich badania naukowe. Nigdy jednak Jego powołanie religijne nie wpłynęło na zawartość i przekaz Jego tekstów naukowych. Profesor zawsze dużą wagę przywiązuje do tego, aby obie te dziedziny nie wpływały na siebie.

Aby uczcić jubileusz – siedemdziesięciolecie urodzin Profesora – w tomie zamieszczamy jego wyjątkowy, nieopublikowany dotąd maszynopis pt. *Tradycyjna kultura rdzennych ludów Australii i Oceanii: perspektywa porównawcza*. To przeprowadzona z rozmachem próba dokonania syntezy porównawczej Australii i Oceanii. Tekst zestawia ze sobą cechy kulturowe ludów zamieszkujących te arealy kulturowe, głównie zwracając uwagę na ich aspekt materialny, nie stroniąc

przy tym od odniesień do ich historii i prehistorii. Oczywiście tak zakrojona skala porównań siłą rzeczy zawsze narażona jest na blaski i cienie metody komparatystycznej i wymaga zastosowania koncepcji oraz kategorii etnologicznych, które nie zawsze idą w parze ze współczesnym refleksyjnym, postkolonialnym podejściem. Jesteśmy jednak przekonani, że niesie ono w sobie niezbywalne korzyści, proponując szerokie spojrzenie na cechy łączące pozornie odległe zjawiska. Nie mówiąc już o potencjale dydaktycznym tekstu, który na kilkudziesięciu stronach zawiera zestawienie cech kultur tubylczych całej Australii i Oceanii.

Dział „*Studia i rozprawy*”, oprócz tekstu Profesora Bębna, zawiera jeszcze pięć innych tekstów. Pierwszym z nich jest artykuł autorstwa znakomitego brazylijskiego antropologa i etnozologa Felipe Vandra Veldena pt. *Things that white men have in great quantity: Chickens and other exotic birds among the Karitiana (Rondonia, Brazilian Amazon)*. Autor zabiera Czytelnika w podróż do świata wyobrażeń i praktyk społecznych Indian Karitiana z zachodniej Brazylii, przyglądając się tylko jej jednemu, pozornie banalnemu, elementowi: kurze domowej (*Gallus gallus domesticus*). Autor pokazuje, które cechy tego gatunku zadecydowały o tym, że Indianie klasyfikują go w opozycji do ptaków leśnych (dzikich). Wyjaśnia reguły symboliczne wpływające na praktyki ich hodowli oraz brak ich spożywania, dzięki czemu jest w stanie wytłumaczyć nieporozumienia w relacjach Karitiana z Białymi dotyczące projektów rozwojowych. Zestawia także kurę domową z innymi gatunkami ptaków, które pojawiły się wraz z Białymi – udomowionymi kaczkami, gołębiami i białymi czaplami – pokazując, że niezależnie od ich sposobu wprowadzenia (intencjonalny, nieintencjonalny) gatunki te zajmują podobne miejsce w świecie Karitiana.

W następnym tekście pt. *Apus: Non-human persons in ontology of Q'eros from the Cordillera Vilcanota (Peru)* Anna Przytomska-La Civita porusza zagadnienie *apus* w rzeczywistości Indian Q'eros (andyjskiej grupy Indian Keczua żyjących w południowo-wschodnim Peru). *Apu* w języku keczua oznacza „Pan”, ale w literaturze antropologicznej *apus* znane są pod wieloma określeniami: „święte góry”, „święte miejsca”, „duchy gór”, „byty opiekuńcze”, „bóstwa kontrolujące pogodę czy uprawy”. Autorka proponuje nowatorskie spojrzenie na *apus* jako na nie-ludzkie osoby (*non-human persons*), z którymi Q'eros pozostają w relacjach wzajemności i drapieżności. Góry to swego rodzaju osoby, z którymi każda osoba przebywająca w ich pobliżu (Indianin, metys, antropolożka), wchodzi w bezpośrednią relację przynoszącą pozytywne lub negatywne skutki. Tym samym ujęcie Autorki mocno przekracza klasyczną interpretację *apus* odwołującą się do pojęć religijności i sacrum.

Kolejne dwa teksty reprezentują to samo podejście badawcze i powstały na podstawie podobnego profilu projektów badawczych poświęconych problematyce zdrowia u dzieci i nastolatków w Polsce. Ich autorki są członkiniami Interdyscyplinarnego Zespołu Badań nad Dzieciństwem działającego na Uniwersytecie Warszawskim – młodego i prężnego zespołu badawczego wdrażającego w życie idee *childhood studies*. Pierwszym z nich jest artykuł Magdaleny Radkowskiej-Walkowicz pt. „*Je chipsy i zapycha się chrupkami*”. *Nastolatki w opiniach dzieci*.

Tekst relacjonuje wyniki badań etnograficznych z dziećmi w wieku szkolnym, które opowiadają o swoim obrazie nastolatka (zwykle będącego ich starszym rodzeństwem). W szczególności obraz ten dotyczy tego, co dzieci rozumieją pod pojęciem zdrowego i niezdrowego trybu życia. Drugim tekstem jest artykuł Anny Krawczak pt. *Calineczki. O społecznych konstrukcjach zespołu Turnera* opisujący dziewczynki i kobiety z jednostką chorobową zwaną zespołem Turnera. Badaczka, stosując metodę etnografii wielostanowiskowej, skupia się na pojmowaniu i praktykowaniu normatywności w odniesieniu do nastolatek oraz ich ciał, pokazując splot jednostkowych doświadczeń choroby genetycznej, procesów socjalizacyjnych oraz efektów działania reżimów biomedycznych i medialnych.

Ostatnim tekstem zogniskowanym wokół wyników badań empirycznych jest artykuł Katarzyny Lindy-Grycza pt. *Ticino, jego mieszkańcy i ich tożsamość językowo-kulturowa*. Autorka zajmuje się w nim omówieniem i analizą specyfiki tożsamości społeczności zamieszkującej włoskojęzyczny region Szwajcarii – Ticino. Pokazuje uwarunkowania historyczne i prawne sytuacji językowej regionu i jego mieszkańców. Opierając się na badaniach terenowych, przedstawia mikropolitykę językową zarówno od strony elit regionalnych, jak i sytuacji językowej w codziennym życiu mieszkańców Ticino, w ich decyzjach, poglądach i postawach. Tekst ten można usytuować w obrębie szeroko rozumianej antropologii lingwistycznej.

Blok tekstów metodologicznych otwiera artykuł Mariusza Filipa pt. *Sami swoi? Refleksje metodologiczne o antropologii u siebie*, podejmujący się trudnego zadania sproblematyzowania pierwszego członu popularnej dychotomii uprawiania antropologii: *anthropology at home* i *anthropology abroad*. Autor wskazuje nieuprawnione punkty stosowania takiego rozróżnienia, takie jak nadmierne przypisywanie w nim znaczenia wspólnej narodowości czy etniczności przy pomijaniu innych wymiarów tożsamości w rodzaju religii, języka czy płci. Ich źródła upatruje w esencjalistycznej koncepcji kultury. Tekst odwołuje się do autorskich doświadczeń uprawiania *anthropology at home* podczas badań terenowych prowadzonych w Polsce w grupie skrajnie prawicowych współczesnych pogan słowiańskich.

W drugim tekście z bloku metodologicznego pt. *Rzeczy opowiedziane. Przyczynek do antropologii rzeczy* Anna Gańko przedstawia swoje refleksje z badań etnograficznych prowadzonych wśród polskiej społeczności, która w czasach PRL-u sąsiadowała z bazą wojskową Armii Radzieckiej w okolicach Legnicy. Autorka opowiada o sposobach konstruowania narracji wspomnieniowych ludzi z tych wiosek, skupiając się przede wszystkim na rzeczach związanych z żołnierzami i sprzętem, który obsługiwali. Przedstawia funkcję rzeczy w kontekście opowiadania, to, w jaki sposób były przedstawiane, oraz ich status ontyczny i genezę. Tym samym śledzi „życie” rzeczy istniejących w narracjach i pamięci cielesnej ludzi z wiosek usytuowanych wokół dawnej bazy Armii Radzieckiej.

W bloku tekstów poświęconych teoretycznym aspektom praktykowania etnografii znalazł się artykuł młodego brazylijskiego badacza – Virgílio de Almeida Bomfima Neto, zatytułowany *From paradigm to paradox – contemporary mainstream theoretical reflections for fieldwork in lowland South America*. Autor zastanawia się nad

implikacjami dla propozycji terenowych studiów teoretycznych trzech ważnych postaci współczesnej antropologii – Roya Wagnera, Eduardo Viveirosa de Castro oraz Marilyn Strathern, jednocześnie nawiązując do myśli Tima Ingolda. Autora przed wszystkimi interesują konsekwencje zwrotu ontologicznego oraz zmiany w ujmowaniu sprawczości, podmiotowości i kultury, które wynikają z prac wspomnianych autorów.

W dziale „Materiały, praktyki, głosy” mieszczą się dwa teksty. W pierwszym z nich, zatytułowanym *Współcześni Indianie Ojibway. Impresje z wyprawy do Kanady*, Jakub Kozak dzieli się swoimi refleksjami z wyprawy studentów etnologii gdańskiej do Indian Ojibway w Kanadzie. Autor opowiada w nim m.in. o zderzeniach swoich wyobrażeń z rzeczywistością, wystawianiu wiedzy szamańskiej „na sprzedaż”, żywej obecności duchów w życiu codziennym Indian i ich postawie „roszczeniowej” wobec białych. Tom zamyka tekst Anny Hoss pt. *Nagie życie. Co różni pomoc od przemocy?* Jest to wnikliwa, pogłębiona, a zarazem niepozbawiona krytyki recenzja książki Macieja Ząbka (2018) dotyczącej kwestii migracji i uchodźców z Afryki. Jest to ważna pozycja opisująca proces i mechanizm zjawiska migracji z Afryki do „białych krajów” (Europa, USA, ale także Japonia), demystyfikująca reżim uchodźczy jako machinę uwikłaną w uwarunkowania polityczne, ekonomiczne, kulturowe i społeczne, nie zawsze realizująca cele, do których została powołana.

Literatura

- Bęben, W. (2004). *Mały świat wokół wulkanu: tradycyjne normy zwyczajowe w życiu wyspiarzy Biem w Papui Nowej Gwinei*. Warszawa: Wydawnictwo DiG.
- Bęben, W. (2006). *Dzieci kazuara*. Lublin: Gaudium.
- Bęben, W. (2012). *Aborygeni, pierwsi nomadzi: życie i kultura*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Bęben, W. (2015). *Tańczący kanibale: wyspiarze Cieśniny Torresa*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Bęben, W. (2016). *Yamy, trucizna i duchy: Arapesze z Papui-Nowej Gwinei*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Bęben, W. (2019). *Dzieciństwo na Antypodach*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Ząbek M. (2018). *Uchodźcy w Afryce. Etnografia przemocy i cierpienia*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.